

Pensionens historia

Färghult i Hjorteds socken, en tidstypiskt gård vid tiden för pensionens införande

Vägen till pensionsförsäkringen

1913 fattade riksdagen beslut om att införa allmän pensionsförsäkring. Sverige var därmed först i världen att införa en försäkring som i stort sett omfattade hela befolkningen.

Kring förra sekelskiftet bodde oftast de äldre hos sina barn, enligt lag och tradition. De som inte hade några medel att försörja sig på fick förlita sig på fattigvården reglerad enligt 1871 års fattigvårdsförordning som var den strängaste förordningen som funnits i Sverige. Missförhållandena var påtagliga.

Invånarantalet vid den tiden var något över fem miljoner i 2400 kommuner, de flesta av dessa kommuner låg på landsbygden och var mycket små, och då som nu var utflyttningen ett stort problem, av invånarna var de flesta åldringar. Gamla och orkeslösa var den största understödsgruppen inom fattigvården.

Kommunernas utgifter för det ökade antalet åldringar ledde till skatthöjningar vilket innebar att många kommuner hamnade i en ond cirkel, de höjda skatterna fick till följd att ungdomarna sökte sig till större och rikare kommuner med lägre skattesats, vilket ledde till ytterligare skatthöjningar. Detta förhållande uppmärksammades av riksdagen 1911, varvid en ålderdomspensionering kom på förslag, detta skulle vara den bästa vägen till en skatteutjämning mellan kommunerna.

Pensionsfrågan hade börjat diskuteras redan 1884 genom en motion av liberalen Adolf Hedin, motionen gällde en olycksfallsförsäkring för arbetare, men inget resultat nåddes före sekelskiftet.

I början av 1900-talet kom pensionsfrågan åter upp och samtliga större partier visade intresse för att få frågan löst. Friherren och kaptenen Gustav Adolf Raab presenterade ett

utarbetat pensionsförslag 1906. Frågan togs vidare till en kongress om fattigvård där det beslutades att tillsätta en utredning i ämnet. 1912 lämnade den kommitté som tillsatts sitt betänkande och efter en snabb regerings och riksdagsbehandling togs beslut i maj 1913 av en stor majoritet i riksdagen.

Pensionsförsäkringens utformning

Pensionen omfattade hela befolkningen och skulle utgå till den som var oförmögen till arbete eller uppnått en ålder av 67 år. System var indelat i Två delar:

1. En avgiftsbaserad del, finansierad av egenavgifter utgående från taxerad inkomst. Pensionens storlek var beroende på den inbetalda summan, grundavgiften var för dem som inte hade någon inkomst tre kronor per år, och för dem med inkomst maximalt 13 kronor per år. Den årliga pensionen på de inbetalda beloppen var 30% för män och 24% för kvinnor.
2. En skattefinansierad inkomstprövad tilläggspension, som hade till syfte att få bort invalider och åldringar från fattigvården. Maximalt belopp var 150 kr per år för män och 140 kr för kvinnor. Det kan nämnas att genomsnittslönen för en industriarbetare var 1.300 kr per år.

Motiveringen för att kvinnor skulle ha lägre ersättning var att de hade längre medellivslängd, en bidragande orsak var säkert att kvinnor inte hade allmän rösträtt.

Den politiska diskussionen om pensionen.

I dåtidens politiska grupperingar fanns inga större skiljaktigheter om pensionens införande. Det var en högerregering vars civilminister Hugo Hamilton hade tillsatt den utredningen som låg till grund för beslutet. Mycket aktiv i utredningen var socialdemokraternas ledare Hjalmar Branting. Propositionen till riksdagen utarbetade av den liberale civilministern Axel Skotte.

Men det fanns kritik! Socialdemokraternas vänsterflygel ansåg att försäkringen gav alldeles för små pensioner. En kritik som bemöttes med att förbättringar skulle komma. Givetvis framfördes också kritik mot att män skulle ha högre pension. Liksom mot att arbetsgivarna slapp betala avgifter, argumentet var åsikten att pensionen var en uppskjuten lön.

Den största invändningen mot införandet av pensionsförsäkringen hade kärnan i CSA, Centralförbundet för socialt arbete. Denna grupp var socialliberal och betraktade fattigdomens avskaffande som ett uppfostringsproblem. Denna grupp ansåg att pensionen borde finansieras med avgifter och vara försäkringsmässig, alltså en frivillig försäkring med egenavgifter och ansvarskänsla. Så snart ålderdomsförsäkringskommittén lade fram sitt betänkande i november 1912 inledde gruppen en häftig kampanj mot förslaget, med artiklar, en stor konferens, och lämnade ett fylligt remissvar. Allt för att påverka den allmänna opinionen, regering och riksdag. Måltavlan var tilläggspensionen, argumenten var att den skulle påverka arbetsviljan och sparsamheten och folk skulle vänja sig vid understöd utan motprestation. Dessutom skulle "ovärdig" få pension! Till dessa räknades alkoholister

försumliga familjeförsörjare och andra asociala element. Deras grundsyn var att understöd endast skulle utgå efter individuell behovsprövning. Kampanjen ledde till några smärre framgångar genom att vissa värdighetsbestämmelser infördes bl.a. utslöts den som förde ett socialt avvikande levnadssätt från försäkringen.

Därmed var grundstrukturen i den allmänna pensionsförsäkringen utformad.

Stensjö by med dess bevarade miljö från bondesamhället

Utvecklingen

Grundtanken med pensionsförsäkringen var att reformen skulle ge alla över 67 år möjlighet att reda sig själva. Bristen på medel gjorde dock att denna grundtanke inte kunde genomföras. Den obetydliga grundpensionen utgick till alla, men tilläggs pensionen var behovsprövad och utgick endast efter ansökning. Förbättringar med höjda pensioner och dyrortsgradering genomfördes visserligen på 1930-talet men först 1946 ansåg riksdagen att landet hade möjligheter att införa en folkpensionering, alla medborgare som fyllt 67 år skulle få 1.000 kr i årlig pension och möjlighet till bostadstillägg, för äkta makar utgick tillsammans 1.600 kr.

Kostnaderna för samhället var betydande. Till en del täcktes de av skatter i form av en särskild folkpensionsavgift, vilken före 1947 var lägst 6 kr och högst 20 kr. Varken dessa medel eller avkastningen från en särskild folkpensionsfond räckte, utan både stat och kommun fick bidra med avsevärda skattebelopp. Hela frågan om folkpensioneringen ledde till ATP beslutet 1959. Den allmänna tjänstepensioneringen grundade sig på den statligt taxerade inkomsten under vissa år. Tilläggs pensionen finansierades med avgifter och utan

egentligt statligt stöd. Dessa avgifter erlades av arbetsgivaren och samlades i den s.k allmänna pensionsfonden.

ATP – striden

Förspelet till den allmänna tjänstepensionens införande var infekterad. Stridsfrågan var om alla medborgare oavsett social ställning skulle ha en värdebeständig tilläggspension förutom den folkpension som fanns tidigare, eller om det skulle vara en frivillig avtalsreglerad tilläggspension.

ATP frågan var med i valrörelsen 1956 där socialdemokraterna gjorde ett dåligt val. Frågan skulle avgöras i en folkomröstning hösten 1957 där dessa tre alternativ fanns att rösta på.

Socialdemokraterna och LO Linje 1

Ville ha en lagfäst pension och backades upp av LO förbunden vars privatanställda medlemmar inte hade några tilläggspensioner, vilket de privat och stats- anställda tjänstemännen hade genom den avtalspension dom hade.

Högern (dagens moderater) och Folkpartiet Linje 2

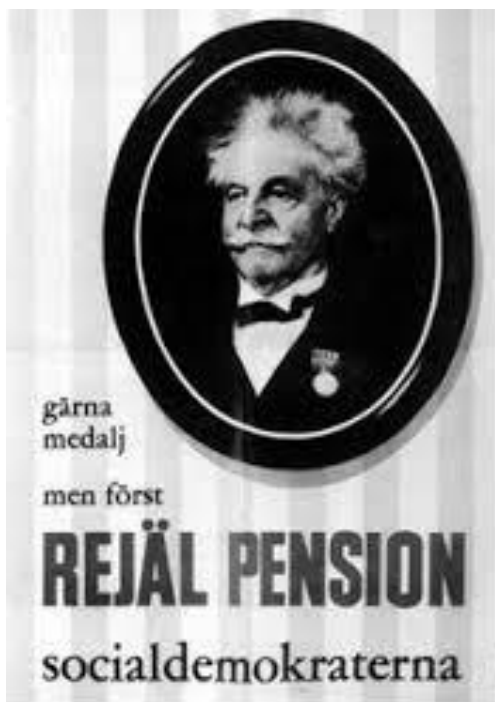
Stod för frivilliga avtal

Bondeförbundet (Centern) Linje 3

Frivillig men statlig administrerad tilläggspension

Folkomröstningen gav linje 1 flest röster. Dock hade de borgerligas alternativ tillsammans högre procentsats vilket deras företrädare noggsamt påpekade. Frågan kom upp på riksdagens bord våren 1958. Regeringen Erlander hade ingen majoritet i riksdagen, och förslaget röstades ned, med påföljd att riksdagen upplöstes med nyval som följd. Under valrörelsen visade det sig att de borgerliga partierna gått skilda vägar i pensionsfrågan. Högern, under Jarl Hjalmarsson, betonade nu mer valfrihet än tidigare medan folkpartiet med Bertil Ohlin som ledare framförde det något luddiga förslaget lagstadgad men frivillig pension. Resultatet blev en förlust för folkpartiet som tappade många väljare till högern. Valets segrare blev socialdemokraterna som erövrade fem mandat, delvis till följd av att kommunisterna inte ställde upp i vissa valkretsar. När slutligen frågan om tilläggs pensionen skulle avgöras var mandatfördelningen den att de borgerliga hade 115 mandat liksom socialdemokraterna och kommunisterna. Att reformen kunde genomföras berodde på folkpartisten Thure Königsson, som då hans eget partis förslag inte vann gehör lade ner sin röst och därmed hade den allmänna tjänstepensionen röstats igenom. Frågan återkom dock till riksdagsvalet 1960 då högerpartiet förklarade sig beredda att riva upp beslutet. Valet resulterade i en kraftig tillbakagång för partiet, och tjänstepensionen var i hamn.

Valaffischer från nyvalet

Källor: Försäkringskassans socialförsäkringsrapport
Avsnittet om ATP: Robert Björkenwall

Sammanställning och foto: Lars Nilsson

